

به نام خدا

وزارت علوم، تحقیقات، و فناوری

پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران
(ایرانداک)

خلاصه گزارش طرح پژوهشی سازمانی

عنوان طرح پژوهشی

تدوین برنامه درسی و محتوای آموزشی اخلاق پژوهش

تاریخ شروع طرح پژوهشی	۱۳۹۸/۱۱/۱۳	تاریخ پایان طرح پژوهشی	۱۴۰۰/۰۴/۱۲
نام و نام خانوادگی مجری طرح پژوهشی	علیرضا ثقه‌الاسلامی		
نام و نام خانوادگی همکاران طرح پژوهشی	---		

درباره طرح پژوهشی

(بیشینه ۳۰۰ واژه درباره مقدمه، مسئله، و هدف‌های پژوهش و آنچه که انجام، بررسی، یا تعیین شده است.)

اخلاق پژوهش زیرمجموعه‌ای از اخلاق کاربردی است که به بررسی و تحلیل مسائل و چالش‌های اخلاقی مطرح در انجام فعالیت‌های پژوهشی می‌پردازد. امروزه، آموزش و تحقق اخلاق در پژوهش در حوزه‌های مختلف علمی از اهمیت به‌سزایی برخوردار است. این طرح پژوهشی، برنامه آموزشی اخلاق در پژوهش را در چارچوب سواد اخلاقی ارائه و معرفی می‌کند. سواد اخلاقی و مؤلفه‌های اساسی آن می‌تواند نقش مهمی در پیش‌برد اهداف آموزشی اخلاق در پژوهش ایفا کند. بر این اساس، در این طرح پژوهشی ابتدا به طراحی و تدوین برنامه درسی و سرفصل‌های آموزشی اخلاق در پژوهش پرداخته شده است. سپس، در چارچوب این برنامه درسی، محتوای آموزشی اخلاق در پژوهش متناسب با نظام آموزش عالی کشور تهیه و تدوین شده است.

این پژوهش در دو مرحله با روش‌های تحقیق متمایزی به انجام رسید: در مرحله اول، با استفاده از روش دلفی و برگزاری پنل تخصصی، برنامه درسی و سرفصل‌های آموزش اخلاق در پژوهش طراحی و تدوین شد. در مرحله دوم و در چارچوب تحقیقات کتابخانه‌ای، محتوای آموزشی متناسب با برنامه درسی مذکور تهیه و گردآوری شد.

روش پژوهش

(بیشینه ۳۰۰ واژه درباره گام‌های پژوهش و چگونگی گردآوری و تحلیل داده‌ها (ابزار، جامعه، نمونه، روش نمونه‌گیری، روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها).)

این طرح پژوهشی از دو مرحله اصلی تشکیل شده که هر یک از این مراحل از روش پژوهشی متمایز برخوردار است: الف) در مرحله اول این طرح پژوهش که هدف آن طراحی و تدوین برنامه درسی اخلاق پژوهش است، پس از مروری بر تعاریف متعددی از مفهوم برنامه‌ریزی درسی نشان داده شد که برنامه درسی مشتمل بر دو مفهوم کلیدی است: «چه چیزی تدریس کردن» و «چگونه تدریس کردن». بر این اساس، مرحله اول این طرح پژوهشی دو پرسش کلیدی را مدنظر قرار می‌دهد: ۱) در اخلاق پژوهش چه محتوایی تدریس می‌شود؟ و ۲) این محتوا چگونه تدریس می‌شود؟ بر این اساس، با استفاده از روش دلفی و برگزاری پنل تخصصی، سرفصل‌ها و موضوعات اجتماعی پیشنهادی برآمده از نظر متخصصان در حوزه محتوای آموزشی اخلاق در پژوهش استخراج و جمع‌بندی گردید.

ب) مرحله دوم این طرح پژوهشی مبتنی بر یافته‌های مرحله اول این پژوهش است و شامل مهم‌ترین سرفصل‌ها و موضوعات اخلاق پژوهش برای تهیه و تدوین محتوایی آموزشی است. در این مرحله با توجه به نظرات متخصصان از سویی و همچنین مطالعه مستندات و منابع درسی در موسسه‌های آموزشی و پژوهشی کشورهای توسعه‌یافته، محتوای آموزشی اخلاق پژوهش در چارچوب سرفصل‌های مورد نظر تهیه و تدوین گردید.

یافته‌های طرح پژوهشی

(بیشینه ۵۰۰ واژه درباره یافته‌ها و دستاوردهای کلیدی پژوهش در پاسخ به پرسش‌ها یا بررسی فرضیه‌های پژوهش).

در مرحله اول این طرح پژوهشی با هدف طراحی و تدوین برنامه درسی اخلاق در پژوهش است با استفاده از روش دلفی، ابتدا شاخص‌های اصلی تدوین برنامه درسی از طریق طراحی پرسش‌نامه‌ای در چارچوب مطالعات کتابخانه‌ای گردآوری و اعتبار اولیه آن توسط جمعی از استادان اخلاق در پژوهش تأیید و صورت‌بندی گردید. پس از بحث و بررسی، پرسش‌نامه مذکور با ۳۱ پرسش ذیل ۵ شاخص اصلی در مقیاس ۵ گزینه‌ای لیکرت (خیلی کم، کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد) تهیه و تنظیم شد. هدف از تنظیم این پرسش‌نامه، بررسی تأثیر و اهمیت هر یک از مباحث و موضوعات اخلاق در پژوهش در برنامه‌ای درسی بود. این پرسش‌نامه در گام اول به ۱۵ نفر از متخصصان ارسال شد که از این میان ۱۳ نفر در پژوهش مشارکت کردند و به پرسش‌نامه پاسخ دادند. پرسش‌نامه به طریقی تنظیم شد که مشارکت‌کنندگان ضمن استنباط و فهمیدن مباحث و موضوعات این مرحله از پژوهش، امکان انتقال دیدگاه‌های کارشناسی خود نسبت به مباحث و موضوعات مذکور را داشتند. پس از پاسخ اولیه مشارکت‌کنندگان، در گام دوم، گزارش جمع‌بندی برای ۱۳ متخصص مشارکت‌کننده مجدداً ارسال شد و امکان تجدیدنظر در پاسخ‌های ایشان با آگاهی از میانگین پاسخ‌های دیگر متخصصان مشارکت‌کننده فراهم شد. در این گام ۱۲ نفر از متخصصان پاسخ دادند و هیچ یک تغییری در پاسخ‌های اولیه خود نداده و صراحتاً بر آن‌ها تأکید کردند. نتایج پژوهش نشان داد که اجماع حداکثری قابل توجهی میان متخصصان در هر دو گام شکل گرفته است و نیازی به طی نمودن گام‌های بعدی نیست. بنابر این، نتایج مورد اجماع در قالب سرفصل‌های پیشنهادی برنامه درسی تهیه و تنظیم

شد. در این گام متخصصان تأکید کرده‌اند که سرفصل «آشنایی با اصول اخلاقی مرتبط با آزمودنی‌های انسانی در فعالیت‌های پژوهشی» از بیشترین اهمیت و سرفصل «آموزش هر یک از ابعاد چهارگانه مؤثر بر اخلاق در پژوهش (شامل آموزش نظریه‌ها و اصول اخلاقی؛ آموزش هنجارها و رهنمودهای اخلاق علم؛ شناخت کارکرد و وظایف هیئت‌های اخلاق پژوهش؛ و آگاهی از ملزومات حقوقی متناسب با زمینه‌های پژوهشی)» از کمترین اهمیت در آموزش اخلاق پژوهش برخوردار است.

در مرحله دوم در چارچوب تحقیقات کتابخانه‌ای، مستندات و منابع درسی در موسسه‌های آموزشی و پژوهشی کشورهای توسعه‌یافته مطالعه و بررسی گردید و محتوای آموزشی اخلاق پژوهش در چارچوب سرفصل‌های مورد نظر و متناسب با قوانین و دستورالعمل‌های نظام آموزشی عالی کشور تهیه و تدوین شده است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

(بیشینه ۳۰۰ واژه بحث و نتیجه‌گیری و بیان پیشنهادهای برگرفته از پژوهش).

سرفصل‌های پیشنهادی برآمده از مرحله اول این طرح به ترتیب عبارتند از:

۱. اهمیت آموزش اخلاق در پژوهش در ارتقاء کیفی و توسعه پژوهش‌های علمی

۲. تأثیر سواد اخلاقی در شناسایی و تحلیل مسائل اخلاقی در فعالیت‌های پژوهشی

۳. ابعاد چهارگانه تأثیرگذار بر ارزیابی اخلاقی در فعالیت‌های پژوهشی:

۱-۳. آموزش نظریه‌ها و اصول اخلاقی

۲-۳. آموزش هنجارها و رهنمودهای اخلاق علم در فعالیت‌های پژوهشی

۳-۳. شناخت کارکرد و وظایف کمیته‌ها و هیئت‌های اخلاق پژوهش

۴-۳. آگاهی از ملزومات حقوقی متناسب با زمینه‌های پژوهشی

۴. آشنایی با معیارهای هنجارین نهاد علم در فعالیت‌های پژوهشی

۵. آشنایی با اصول اخلاقی مرتبط با آزمودنی‌های انسانی مورد پژوهش

مرحله دوم این طرح پژوهشی مبتنی بر سرفصل‌های برآمده از یافته‌های مرحله اول تهیه و تدوین شده است. در نتیجه، مبتنی بر برنامه درسی پیشنهادی و همچنین مطالعات کتابخانه‌ای مستندات و منابع درسی در موسسه‌های آموزشی و پژوهشی کشورهای توسعه‌یافته و متناسب با قوانین و دستورالعمل‌های نظام آموزشی عالی کشور، محتوای آموزشی اخلاق در پژوهش در قالب ۷ فصل (فصل‌های ۳ تا ۹ در گزارش این طرح پژوهشی) با عناوین زیر تهیه و تدوین گردید:

۱. سواد اخلاقی چارچوبی برای آموزش اخلاق در پژوهش

۲. اهمیت اخلاق در پژوهش در توسعه علم و فعالیت‌های پژوهشی

۳. ابعاد چهارگانه مؤثر بر تصمیم‌های اخلاقی در فعالیت‌های پژوهشی

۴. معیارهای هنجارین نهاد علم در فعالیت‌های پژوهشی

۵. اصول اخلاق پژوهش در تعامل با آزمودنی‌های انسانی

۶. معرفی برخی از هیئت‌ها و کمیته‌های اخلاق پژوهش

۷. معرفی منشور و موازین اخلاق در پژوهش وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.